

Çöl, çomuç, düýe süýdi...

(hekaýa)

Aladaňdan ýola düşen ýeňil ulag orta ýaşdan agan Nurmyrat bilen altmyşa ýeten Esen agany Garagumyň jümmüşine “Tüm” diýilýän ýere tarap alyp barýar. Olaryň ýaş kiçisi guma belet. Okuwy gutaryp, eline “diplom” alan ýyly “kolhoz” diýilýäniň ýykyljak-ýykyljak uçurlarynda goýundarçylyk fermasynyň müdiri bellenen Nurmyradyň şodur-şodur bir aýagy çölden ýygnanok. Häzirem hususy kärhanasynda mal saklaýar. Goýun bolsun, sygyr – tapawudy ýok, arrygrak maly arzan bahadan satyn alyp, semredip satýar. Düşewüdi gowy, gurply.

Esen agaňky welin, tersine, ýaşı ýoldaşyndan ulam bolsa, gum içine ýatymlyk ilki çykyşy. Ömrüni döwlet edaralarynda geçiren bu uzynak pyýada çöle diňe ýoldaşlaryň bilen oturyşmaga, çişlik beýleki bişirlip dynç almaga gidilýändir öýderdi. Ine, bu günem paty-putusyny alyp cöle, hepdeligine. Onda-da “Tüme”. Bu adyň özem ony az eýmendirenok. Ýöne dertli bolsaň, dermanyň nirede diýilse, adam pahyr ýaýdanmaýan eken. Tüm diýýäňmi, tümüň jümmüşinede çekinmän gitjek.

Ýogsa bu ýaşuly keselbent adamam däl di. Hassahanada ýatanam kän ýadyna düşenok. Birdenem lukmanlar “Aşgazanyňda ýara bar – gyssag kesmeli” diýip durberdiler. Baş sagatlap pyçagyň aşagynda ýatan Esen aga “sag-aman” öýüme dolandym diýip sadaka berdi.

Tigirleri ýere degmeýän ýaly, süýnüp barýan rahat ulagda parahat oturan ýaşulyň göz önüne sadakasyna gelen, bir döwür bile işlän tanyşynyň “Men saňa aýdaýyn – etseň-etmeseň özüň bilýäň. Şu wagt çomujyň wagty. Çomuç ýaly derman zat ýok. Üstesine, düýe süýdi, geçi süýdi, agaran, çal, çölün arassa howasy seni edil eliňden çekilen ýaly edäýer. Ýaýdanma-da git. Biziň-ä ullakan bilýän zadymyzam ýok, size maslahat berer ýaly welin...” diýip janygyşy geldi. Bu maslahat hassahanaň dört diwaryndan, halyňy sorap gelýän-gidýänlerden ýadan Esen agaňam göwnünden turmazmy?! Ýöne ol çöli nirde görükdir, kim oňa ýolbelet, ýoldaş bolup gitjek? Şol wagt daşgynrak garyndaşy Nurmyrat bir ýerden çykdy-da “Çomuç, düýe süýdi bilen iş bitjek bolsa, şol işi men bitireýin. Tümde gatnaşýan çopanym bar. Her ýyl “Çomuç iýmäge gel” diýýä, eldegenok bahanasy bilen gidip bilemok. Şol çopanlyk başga-da işjagazymam bar” diýip, nesýe işi nagt etdi oturberdi. Esen aga muny ýagşylyga ýordy. “Hassa sagaljak bolsa, lukmany üstüne geler” diýilmeýärmidi?

- Barjak ýerimizi gowy tanaýan diýdiňmi?
- Gaty gowy tanaýan, Esen aga. Indi, men aýdaýyn, on baş ýyldan-a aňyrdadyr. Barsaň görersiň, myhmansöýer adamdyr. Geçen ýyl çagalary bilen üç-dört gün öýüme myhman bolup gitdiler. Çagalaryny şähre gezdirdim. “On ata”, “Çagalar dünýäsine” äkitdim – hoşal bolup gitdiler. Şonda-da uly gyzyna synym düşdi. Bilýänsiň, meňem uly oglum şu ýyl uniwersiteti gutarýar.
- Hmm. Habar gatdyňmy, onsoň?
- Hawa, Mämmet aga ýaňzytdym. Türkmeniňki näme, şol ýazyylan bolsadyr-da. Anyk bolýa-da diýmedi, ýogam.

Esen aga Nurmyradyň ogluny ýadyna saljak boldy – hiç hakydasyna getirip bilmedi.

- Ogluň ýokary bilimli boljak bolsa, gumly gyz bilen gepi alyşarmyka?
- Haý, Esen aga, senem şo gepi tapýaň – gepi alyşarmyka, gyzyklanýan zatlary deň gelermikä? Näme men mal alyp satýan, ýanymdakyň şol ugurdan bilýän zady barmy? Oňuşyp ýaşaşyb-a ýörüs.
- Hmm. Onyňam dogry. Gum çagasy işeňňir-ä bolýandyr.

Nurmyradyň şol bada gözleri ýiteldi.

- Sen sorama, Esen aga. Bir minut boş oturýamy diýsene. Düýe sagyşyny görseň... Biziňkiler ýaly, uzak gününü telefon oýnap, aýnaň başynda sypanyp geçirmez.

Esen agaň bu deňeşdirmä goşulasy gelmedi. Ol asyram adamlara köpçülikleýin baha berilmesini halamazdy. “Pylan obaň adamlary beýle, ileri gapdalyň halky beýle” diýseler, içini hümlerderdi. Kā içinden, kā daşyndan: “Her ýerde-de her hili adamlar bardyr. Gowsam tapylar, erbedem duşar” diýerdi. Üstesine, dört gelin edinen ýaşuly bir zada akyl ýetiripdi. Gelin gelýänçä gaty üýtgeşik gowy. Gelensoň, onuňam ähli adamlar ýaly, gowy hem bärden gaýdýan häsiýetleri bildirip ugraýar. Görüp otursaň, gelinem üýtgeşik däl eken, ähli kişi ýaly eken. Bu bir bada seni gynandyryýar, soňam, şeýle bolmalydgyna, başgaça bolubam biljek däldigine akyl ýetirýäň. “Alla beterinden saklasyn” diýip, bijäňe düşen geline kaýyl bolýaň. Şonuň üçin, ýaşuly gelinli meseläni uzaldasy gelmedi.

Esen aga ýel bilen ýaryş gurýan ýeňil ulagyň gidişini öz ömrüne meňzedenini duýman galdy.

“Mundan birki sagat öňem öýdedim, eýýäm gum obalary öňümüzden çykyp ugrady. Ýaňam on-onki ýaşly oglandym, eýýäm altmyşa ýetdim, Ezraýylyň atlylary gapymy kakýar.”

Kesel, horluk adamyň ýüregini ýukaldýandyr-da, ýaşuly sähel bir zat bolsa, ony ömür, düş ýaly çalt geçip giden ýyllar... bilen deňeşdirmäni çykarypdy. Hernä, onuň bu deňeşdirmeleriniň köpüsini içinden edýänem gowy zat. Ol daşyndan “Ýagşydyryn, gorkmaň, gelinler, günbe-gün gowlanýan” diýýärdi. Aslynda, bu sözler oňa kakasyndan miras galan sözler. Segsenden geçip dünýeden öten kakasy soňky gezek agyr ýatanda, soramaga gelýänlere şu jogaby gaýta-gaýta bererdi.

“Derweze” diýilýän, göçülen ýurda ýeten ulag, asfaltdan düşüp, saga – güm içine sowuldy. Çägä batyp aýlanýan tigirleriň öňki bady gowşady. Indi birhili ýolam ýola meňzedi.

- Esen aga, ýagşymyň? Ýadaman durýaňmy?
- Ýagşydyryn.
- Ýadan bolsaň, birsalym durup, bir kãse çay içip, dynç alyp gidäýeli?!
- Aý... Kãn ýadawlug-a bildirenok.

Durman gidenlerini kem görmeýän Nurmyrat sypaýçylyk bilen muny bildirdi:

- Ýene ýarym sagat, aňry gitse, kyrk minutdan goşa-da ýeteris. Ýöne dynç alalyň diýseňiz, ýoldan sowulyp durmag-a meň bilen.
- Ýarym sagat bolsa, gaýrat ederis.
- Çayam bardyr.
- Çayyň bolsa, gidip barýakagam içip bileris, ýol kãn çaykanok ýaly-la.
- Içseňiz kofe-de bolmaly.
- Ol-a hasam gowy.

Kofäniň joşduryjy ysy ulagyň içine doldy. Ondan howlukman, süýjüdiň owurtlaýan Esen aga ýene içinden edýän pikirine dolandy.

“Indi “JIP-em” özüniň ýola düşenini duýandyr. Burnunyň ýeli ýatan ýaly bolaýdy. Ol hãlden myçyp barşyna, ýol sökýändirinem öýdenok. Menem altmyşyň etegine baramsoň, ýol külterleýän ekendigimi duýup galdym öýdýän. Indi ýaşamak üçin ýaşamak başlanaýdymy? Owal öz-özi ýaşalar ýörerdi, lukmanam ýada düşenokdy, çomujam, çölem. Ýoluň ýoldugyny bildirýän ýerem bar eken. Allaha şükür, buça bolsam gowul-a...”

- Dymyşyp barman, ýol kesd-ä, Esen aga.

Morta áydylan bu söze Esen aga gobsunanyny duýman galdy.

- Aý, mendenem ýaşuly bolarmy?! Tyrryk eşikli, şlýapaly ýaşuly diýilýändirin-dä. Ýaşuly diýip kakam pahyra diýseň. Sadakalarda gypjakly Çary Karan bilen ikisi goşluşyp gürrüňe başlardylar, siňek uçsa, ganatynyň

sesi eşdilerdi. Gelen oturur, turup gidibilmez. Gelen oturur. Ahyry sadaka edýän: “Ýaşulular, gürrüňiňize bir maý beriň, gelýän myhmanlary oturdara ýer tapamok. Mundan öň töwürini galdyran turar gidibererdi welin...” diýip, olaryň gürrüňleriniň arasyny bölerdi. Mende gürrüň barmy, Moskwa gidişimizi, Almata uçuşmyzy gürrüň beräýmesem...

- Aý, Çary aga dagy Ak patyşan döwrüniňem çala gyrasyny gören, urşy, açlygy, basa-basy başlaryndan geçiren diýýäler-ä, olarda gürrüň kändir.
- Sen sorama. Hany, indi ol adamlar. Ýakynlaşýasmy, özi? Ýolgyrada gögerip oturan üýtgeşik ösümlikler görünýä welin, çomuç diýilýän şomuka?
- Menem şolara geň galyp barýan. Çomuýyň ösüp esli bolanyny kän gördüm welin, ýaňy çykyp ugranda nähili bolýanyny bilemok.
- Sakla, durup göräýeli-le, bolmanda ysnydan-a bildirer.

Sakla diýilerine mähetdel, Nurmyrat ulagy saklady. Hakykatdanam, her ýerde-her ýerde telpekläp oturan çomuç diýilýän bolup çykdy.

- Muň niresi iýilýärkä?

Gökden düşen ýaly, töwerege haýran bolup gelýän, geň ýolagçylar haý diýmän çopan goşuna-da ýetdiler, çomuýyň niresiniň iýilýändiginem öwrendiler.

Ýylgyryp önlerinden çykan Mämmet çopan bilen elleşip durşuna Esen aga geňläni duýman galdy. Ol çopan diýseler, çölün yssysyna goýdügen, şypymasy gözüne düşüp, çäkmeni ýere degäýjek bolup duran mürrük pyýada görjekdi. “Bu, Gürjüstanyň jana şypaly howasynda, dereleriň çeşme suwyny içip ulalanan pälwan ýaly-la, tüweleme.” Çopanyň göwnem göwresi-çe bar eken, sähel gysylaýyn diýsin-le. Olary edil ýitirip tapan ýaly, ýeňil gopup, goşlary çalmara daşady. Orta ot ýakdy, mis tüňkçäni dolduryp çay goýdy.

- Atagurbanam sürüň üstüne gitdi. Onsoň özi edişdirip ýör diýip geňlemän. Biz bular ýaly sähel-mähel iş üçin aýal-ebtada-da azar berip duramyzok. Gum adamsydyrys, Daşoguzçalap aýtsam, eleşdirmän. Ýomut garyndaşlar bilen araçäkdeş bolamyzsoň dillerinem öwrenýäs.
- Bä, Daşoguzyň ýerine geläýdikmi?

Esen agaň bu geň galmasyna Mämmet aga hezil etdi.

- Şundan birki alaň aňsaň, Daşoguzyň çopanlaryna “salowmaleýkim” diýersin Esen aga.
- Elini uzadan ýeriňden çomuç, düýe süýdi, Mämmet aga ýaly çopany tapaýjag-ow sen, Esen aga. “Bulara ýetjek bolsaň, ençeme menzil aşmaly borsuň” diýsene.

Mämmet aga Nurmyradyň bu degişmesine ýylgyryp:

- Meň ýaly çopan bilen düýe süýdün-ä guma aralaşyp bilseň taparsyň welin, çomuç diýeniň hemme ýerde gögerbermeýä-how, şü. Şu taýda-da birküç alaň aňsaň seýrekläp ugrar. Özüniň bir bitýän topragy bar öýdýän. Haý, ýöne derman zat-da.

Şol wagt baş-altý ýaşlaryndaky mölegözje oglanjyk çalmaryň agzynda görüldi.

- Jyklap durma-da geliber, how. Hany, myhmanlar bilen elleş. Gel.

Mölegöz atasy çagyransoň, çekinibräge-de içeri irdi. Ýüzüni ýerden galdyrman myhmanlara eljagazlaryny uzatdy.

- Agtyk bi, Atagurbanyň ogly. Şulam how, çomuç tapsa, hyýar gemiren ýaly gemirip ýör. Asyl agzyndan düşürenok.

Esen aga oglana lak atdy:

- Adyňam-a aýtmadyň.
- Aýt how, adyňy, myhmanlar bilen tanyş ahyry.
- Annagurban.
- Tüweleme, gowy adyň bar eken-ä. Bize-de çomujyňdan ber-dä.

Oglanjyk elindäki ýarsy iýlen çomujyny ýaşula uzatdy.

- Iýip ýöreniňni berme how. Bar, eneňe “Myhmanlara çomuç arassalap ber” diý.

Annagurbanjyk atasynyň aýdanyny enesine ýetirmek üçin, zyrlap çalmardan çykyp gitdi.

- Ýelgamak ýaljak, how, özem. Kakasyna seň ýaly gowşag-a boljak däl diýsem, kän halanok. Ýogsa, öz çagasyny öwýän-laýt, men. Tüňçe-dä gürrüňimize gülüp ugrady. Muň gülküsini keseli, Nurmyrat. Türkmeniňki näme, ilki çaydyr-da.
- Ýaş näçä bardy, Mämmet?
- Ellinä ortaladyk. Şu ýyl 57 dolmaly.
- Aramyz bary-ýogy üç ýaş eken-le. Menden-ä kän daýaw siz, tüweleme.
- Ine, senem tut ýaly bolarsyň Esen aga. Çöl diýlen bu gudratdyr. Munuň derman däl zady bolmaz. Iýjegiň çomuç, işjegiň düýe süýdi bilen geçi süýdi bolsun. Biziň şol goşumyz üpjün.

Ara dymyşlyk düşdi. Mämmet aga nämeden söz açjagyny bilmedimi ýerinden turdy-da: - Annagurbanyň gidişi-gidişi bolaýdy-la. Hany, men bir aýllanyp geleýin. Sen çaýy agdaryşdyryber, Nurmyrat. Senem ýat adam däl-ä how – diýip çykdy.

Mämmet aga çalmardan on-onbäs ädim gapdalda daşdan salynan tamjagaza girende küýzeden agaran, çal alyp oturan aýaly Amansoltanyň ýüzünden gelen myhmanlaryň alada getirenini okabermelidi. Emma, gaýynatasynyň girenini görüp, käşir arassalaýan gelin welin, derrew ýaşmagy bilen agzyny örtüp ykjamlandy.

- Nurmyradyň şu gezek çyny bolaýmasa, heniz-ä dil ýaranok welin. Sen ätiýaçdan gyzyň bilen açyk gürleş. Kakajan okuwuny gutarsa, şähre iberäyesim gelýä. Okuwa girip bilse, arkaýyn ýatyp-turup, okabiljek öýi bolsa kemem däl...
- O gyzyň “Kakam bilerden” başga zat geplänog-a.

Şol wagt içerik gyzlary Hatyja girenden Amansoltan eje syr bermän, derrew gürrüňi üýtgedip goýberdi. Emma, gyzyň ýüregi özüniň gürrüňiniň edilýänini aňdy.

- Palaw etdiräýän? Myhmanlaň ep-esli käşirem getiripdir.
- Bor-la.

Mämmet çopan aýaly ýaly ugur tapyjy däl bolarly, ol oňaýsyz ýagdaýa düşensoň çykarman boldy. Çykyp barýaka-da näme üçin geleni ýadyna düşüp yzyna gaňryldy. Onuň gözi Hatyjaň ýanynda wepadar güjüjek ýaly dikilip duran agtygyna düşdi. Hatyjaň elindäki baş-üç sany çomujam indi gördi.

- Annagurban, saňa çomuç getir diýdik-le, how.

Bu gezegem öýüň keywanysy parahat jogap berdi.

- Hä, Hatyja ýygyp gelipdir, häzir arassalap ibererin.

Mämmet aga çykyp gidenden soň, esli salym dil ýaran bolmady. Ahyry ýene eje görgüli durup bilmedi. Indi onuň sesinde häki parahatlykdan nam-nyşan ýokdy.

- A, gyz! Aşgabatlylar ýene gelipdir. Kakaň senden sora diýdi. Näme diýýän?
- Kakam gowy biler diýdim-ä. Men başga näme diýeýin?

Hatyja getiren çomuçlarynyň daşyny arassalady-da olary tabaga salyp Annagurbanyň eline tutdurdy. Oglanjyk eli tabakly çalmara tarap ylgady.

- Aý, oglan, ýykylaýma...

Myhmanlaryň çalmaryna çomuçly tabagy alyp ylgap baryan çaga birden sakga durdy-da: - Kakam gelyär, kakam gelyär – diýip bökjekledi. Muňa düşüş Mämmet aga loh-loh güldi.

- Gulagy mis ýalydyr. Motoryň sesini barymyzdan öňürti eşidýä-dä.

Oňa çenli, hakykatdanam motoryň sesi her kime eşdildi. Haý diýmänem Mämmet agany uly ogly Atagurban motorly göründi. Ýüzi Güne garalan, at ýüzli, gözleri irimçik, syratly ýigit motordan howlukman düşdi-de ony aýaklaryna jaýlaşykly galdyrdy. Soň, çagyrlan ýaly, göni çalmara – myhmanlaryň oturan ýerine gaýtdy, gelip olar bilen görüşdi.

- Uly oglum. Ýene biri bar. Ol kiçiräk, täze ýyl mekdebi gutaryar. Ol kän çölçül, malçyl däl. Ony indiki ýyl, Aşgabada, okuwa iberermikäm diýýän. O maňa mal bakyb-a hezil berjek däl.
- Atagurbany näme ibermediň?
- Aý, muň özem gitjek diýip dyzap durmady. Ýöne ibersem boljagam däl. Bu mallar indi ýeke janyma eýgertmeýä.

Atagurban kän eglenmän, çalmardan çykyp gapdalda dikilen gara öýe girdi. Gelni onuň öňüne çay getirdi.

- Nahary kakaň dagy bilen iýjekmi?
- Bor-la.
- Nurmyrat aga ýene Hatyjany diläp gelipdir.
- Hmm. Kakam näme diýýär?
- Bilmedim.
- Hatyja näme?
- O-da kakam biler diýýä. Men-ä bolsam, hezil edip giderdim.
- Gitmeli ekeniň-dä.
- Siz geldiňiz-dä.
- Meňem Aşgabada okuwa gidesim gelipdi. Kakam goýbermez öýtdüm. Giden bolsam, ýeke özi horlanjakdy-da.
- Giden bolsaň, şäheriň okuwly gyzlaryndan birini alardyň.
- Aý, on-a etmezdim.

Daşyndan agras görünýän Atagurbanyň gelni bilen beýle içgin gürleşmesi belki, daşyndan synlana geň görner. Atagurbanyň çayyny agdaranda, käsesini öňüne çekende parahatlygy, arkaýynlygy hasam göze ilýärdi. “Bu çopan ogly darykmany bir bilýärmikä? Dünýäni suw-sil alsa-da, munuň topugyna çykjaga meňzänok” diýdirýärdi.

- Kakaň Hatyjany beräýmese...
- Näme üçin?
- Kakajany şäherde okatjak diýýä. Oňa şäherde okanda bolar ýaly öý gerekdir.
- Uly ilin çagasy okaýan ýerinde ýaşap ýör-a. Nunna agaň ogram şeýle.
- Ynha, görersiň.
- Hatyja göwnänokmy?
- O gyzyň içini biljek gümanyň barmy? Edil kakaň.
- Hmm.

Işikde Hatyja görünýär.

- Gelneje, köşege ýumurtga içireli-le.

Atagurbanam sähel dikeldi-de: - Menem baraýnmy? – diýdi.

- Ýok, çäýiňy içiber, özüme-de eýgerder-le.

Gelin bilen Hatyja akja köşegini agzyna ýumurtga çakyp içirmäge durdylar. Köşejik özüniň zorlanýanyna näýynjar bozlaýardy. Onuň enesem birahatlanyp gazygynyň daşynda aýlanýardy.

Hatyjanyň yzyndan galmaýan Annagurbanjygam beýleräkden durup köşegini ýumurtga içişine synlap durşuna: - Hatyja, Hatyja! Menem ýumurtga içýän-dä – diýip gygyrdy.

- Senem bir köşejik-dä.
- Atamam maňa köşegim diýýä.
- Hany onda gel, saňa-da ýumurtga içireli, aç agzyňy.
- Häk-gä. Bişirip iýmeli.
- Köşek boljak bolsaň, çig içmeli.
- Häk-gä.

Oglanjyk gaçýar. Hatyja ony kowalan bolýar.

- Hatyja, meni köşege mündiräý-dä.
- Gorkmazmyň?
- Häk-gä.
- Gel, häk-gä bolsa.

Hatyja özüni köşegini deňine göterip eltende, oglaanjyk hernäçe batyrsyra-da gorkýanyny gizläp bilmedi, Hatyjaň gujagyna gysyldy:

- Gorkajyk, gorkajyk... Onda gulajyklaryny sypalaý.

Köşejik ýene bozlady. Annagurbanyň muňa tisginip gitmäsine Hatyja hezil edip güldi.

- A gyz, köşegi horlamaň-da.

Bu görnüşi Esen aganyň çalmalaryň açyk agzyndan synlaýanyňy gören Mämmet aga: - Köşege ýumurtga içirseň, sakyrtdalamazak bolýar. Elbet, ýumurtgaň ysy ganyna çykýandyr-da – diýdi.

- Menem towuklary görüp, içimden: “Çopanlar goýnuň yzynda gezenlerinde ýanlaryna towuk dagam alýan ekenler-ow” diýip geň gördüm. Mundan çykdy-ow.
- Özümizem iýýäs, köşekleň arkasyndan.

Nurmyradyňam Esen agadan beter gözünü aýyrman gyzyny synlaýanyňy gören Mämmet agada birhili gabanjaňlyk duýgusy oýandy. “Hany, ýumurtgasyny içiren bolsaňyz eglenmäň. Bize nahar äberiş” diýieýin, olary myhmanlaryň gözünden aýyraýyn diýen niýet bilen Mämmet aga çalmardan çykdy.

Ýaşuly çopan gyzy bilen agtygynyň bolşuny görüp, gabanjaňlygynam unutdy.

- Ata, Hatyja meni köşege mündürjek diýýär.
- Köşek saňa eýgertmez, gel, men seni düýä mündüreýin.

Köşekden gorkup duran halyna düýä münmeli bolan oglanjyk gözlerini tegeläp atasynyň ýanyna ýaýdana-ýaýdana bardy. Çopan agtygynyň gorkýanyňy bilse-de bilmediksirän bolup düýäni çökerdi.

- Ýöne berk ýapysgyn how.
- Kaka, ýykylaýmasyn.
- Ýykylmaz. Ýapysdyňmy? Çüw, janawer.

Düýe turanda bir hopugjak ýaly eden çaga onuň ýüňünden berk ýapysdy.

- Nähili, hezilmi?

Annagurbanjykdan ses çykmady.

- Düşjekmi?

Oglanjyga bu söz ýarady öýdýän, çalt-çaltdan başyny atdy.

- Hany, gorkamok diýdiň-ä. Gel, syryl bärlik, gujagyma.

Oglanjyk atasynyň gujagyna özüni oklady.

- Aý, tüweleme. Meň oglum, batyr eken-aýt. Gorkmadam-aýt. Gördüňmi, Hatyja? Düşürmedik bolsam, düýäni sürüp gidiberjeg-aýt, meň köşegim.
- Annagurban çopan ogl-a, heý düýeden gorkarmy?

Özüni dürsän Annagurbanjyk bu öwgülere ýylgyranda lopusja ýañaklary çukurjyklap gitdi.

- Towuklaryňa iým berdiňmi-how sen? Hany ýör. Olary iýmlemesek, indikide ýumurtga bermez.

Towuklara däne bermek Annagurbanjygyň iň ökde hem gowy görüp edýän işidi. Çopan agtygynyň ylgap alyp gelen gabyna bir goşawuç däne guýup berenden ol ony äkidip towuklaryň önüne sepelemäge durdy. Towuklar çar tarapdan haýdaşyp gelip, derrew onuň daşyna üýşdüler. Bu çaganyň hasam keýpini çag edýärdi. Ol muňa hezil edip, jykyr-jykr gülýärdi. Hatyja köşegiň boýnuny sypalap, kakasyna, jigisiniň bolşuna ýylgyryp seredip durşuna ýüregine niredendir bir ýerden gussanyň gelenini duýman galdy.

- A, gyz! Seni ejeň çagyryar.

Hatyja gelnejesiniň sesine tisginip özüne geldi.

Çalmaryň içinden iki myhman üçin bu görnüşler kino ýaly gyzyklydy. Hasam Esen aga çopanlar maşgalasynyň her hereketini sypdyrman, höwes bilen synlaýardy.

- Görýäňmi, Mämmet agaň kiçijiklikden çagany mala öwrenişdirişini?!
- Başýyllap pedagogikany okan ýaly.
- Bulara gumludyr, bisowatdyr diýmegin. Bular iki-ýeke professormykam diýip ýörenleňňe sapak berer. Gyzy dagy şeýle bir mähirli maşgala welin...
- Ýazylan bolsun-da. Hakykatdanam, asylly maşgala eken.
- Aý, kakasy gözünüň alnyndan aýyrmajak bolup, hötjetlik etmese, gyz bilen ejesiniň göwnegegin-ä bilýän.
- Aýal tarapy göwnese...
- Beý diýme, bärde meseläni öýüň uly gyzy çözenok. Şo ýeri bar. Oglum okuwa gitjek diýmedi diýen bolýar. Heý, diýmezmi?! Ýeke agyz “Otur!” diýendir mesele çözülendir. Oglunyň jyňkam çykamaz.
- Aý, Mämmet aga ýumşak adama meňzeýä-le, beýle däl bolaýmasyn.
- Saňa-maňa ýumşakdyr. Bu gumlulaň okuwy aňyrdandyr. Men bulara beletdirin.
- Aý, Nurmyrat, ugur-utgaňa düşüp bolmad-aý. Birden-ä öwüp arşa çykarýaň, birdenem...

Çaý içildi. Sähel salymdan pomidorly-hyýarly, şibitli, şawilli (bulary Nurmyrat ýany bilen alyp gelipdi) agaranly-çally, palawly saçak ýazyldy. Muny gören Esen aga gözlerine ynanmady. Ol Garagumyň jümmüşinde däl ýalydy. Bir ýetmeýän zat – nahar iýilýän çarşak, demir çemçedi. Emma, çopan palawy eli bilen iýmekçidi, myhmanlaram oňa görä boldular. Palawyň ýany bilen terje çomujam Esen agaň agzyna ýarady. Ýogsa, gaýdanda “Íyip biläýsem, ysly zatdyr öz-ä” diýip alada edipdi.

- Çomuç nähili, Esen aga? Bu gün şuny iýeliň, ertir irden özümezem köwläp alarys. Şeýtsek nädýä, Esen aga?
- Bolar, bolar. Naharyň ýany bilen hasam şüwlümlü bolýan eken.
- Derman bolsun.
- Muň beýle bir ýakymsyz ysam ýok eken-le. Şähre eltilip satylýanlar-a yslyrakmyka diýýädim.
- Hä, olar biraz ulalansoň, ýygylýp äkidilýänlerdir.

Şeýdip myhmanlar nädip garaňky düşeninem bilman galdylar. Ortada ýanýan odam biraz peseldi. Esen aga goýun derisini aşagyna düşek edinip ýatyşyna haýran galyp asmana seredýärdi.

- Ýyldyzlaň iridigini.

Mämmet çopan onuň geň galmasyna mähirli ýylgyrdy.

- Hä, şäheriňkä görä iriräkdir.

Ýatan ýerinden Nurmyradam gürrüňe goşuldy:

- Gumuň adamlaram şoňa göräräk bolaýsa-ha, hä, Mämmet aga?
- Aý, adamlaryna pylan diýjek däl. Ýöne munda şäherli-gumly diýip saýlaberseň öte düşäýmeseň. Biziň goýundan başga gören zadymyzam ýok welin, göwnüme gelenini aýdaýýan-da.

Ýol ýadawlygy basan myhmanlar derrew uka gitdiler.

Agaryp gelyän daň gum alaňlaryna täsin reňk berýärdi. Olar hakyky däl-de, bir ussat suratkeşiň elde çeken üýtgeşik suratymyka diýdirýärdi. Düyeleri sagýan gelnejesine köşek çekişýän Hatyja-da bu görnüşi her gün görse-de, oňa öwrenşip bilmeýärdi. Ol köşejigiň boýnuny sypalap “Hörele köşegim, hörele” diýip, ýumşak sesi bilen ony köşeşdirip durşuna gözünü gum alaňlaryndan, şemala daranýan sazak başlaryndan aýryp bilmeýärdi.

Myhmanlar welin, süýji ukuda ýatyrýdylar. Olary oýarmaga dözer ýaly däl. Mämmed çopan seresaplyk bilen ortada söneňkirlän ody güýçlendirýärdi. Onuň hysyrdysyna ilki Esen aga oýandy.

- Sag-aman ördüňmi, Esen aga? Gowy ýatybildiňmi?
- Allaha şükür. Henize çenli beýle rahat uklan wagtym ýokdur.
- Tüweleme, kelläni ýassyga goýdugyň uklaýýan ekeniň. Düýelerem sagýalar, indi tutruşybersegem bolar, neneň görýäň?

Oňa çenli çalmaryň daşynda çybşyldy eşdildi. Mämmed aga daş çykdy. Ol eglenmän ullakan ak şakäse doly düýe süýdini alyp geldi. Soňam ony howlukman kiçi käselere paýlady. Daňyň ýagtysyna bu görnüş, entek ukudan doly açylmadyk myhmanlar üçin düýş ýalydy.

Düýe süýdi içildi, töwür galdyryldy.

- Ýörün, indi men size çomuýyň niresiniň iýilýändigini görkezeýin.

“Aşgazanymda dörän ýara bolmasady, men ömürem şunça ýol söküp, çölün jümmüşine çommuç diýip gelmezdim. Gelmezdimem, bu gözelligi görmezdimem. Dört ay mundan öň nirede, nähili halda ýatyrýdym. Bärimden aňrym ýakyndy...”

Içinden şeýleräk pikir eden Esen agaň ýüregi jigläp gitdi. Oňa “Sen şu derdi çek, soňam şeýle ajaýyp ýere gellersiň, çomuýyň kökünden bir sere ýaly ýokarda, entek ak çägeden saýlanmadyk, Gün şöhesini görmedik ter baldagyňyň janyňa üýtgeşik şypa berýän tagamyny dadarsyň, daň bilen sagylan körpe köşekli düýäň süýdünü içeniňde süýt ýaly daňdanyň özüni içen ýaly bolarsyň, çölün giňligi ýaly göwni giň, pespäl, mährem çopan hyzmatyňy eder” diýip söz beren bolmandy. Emma, göwnüne söz berlen ýalydy. Ol çöle gelenleri bari özüni bu giňlige çümüp giden mysaly duýýardy. Edil ýaňy, şu gumuň gerşine dyrmaşyp barýakalaram töweregine seredip: “Adam ata-da Ýeriň yüzüne ilkinji gezek gözünü aýlanda özüni şeýle duýdumyka? Ägirt giňlik, aňyrsyna göz ýetenok. Sen bolsa, şeýle kiçijik, çägäň owunjak zerrelerindenem kiçijik. Bu gün şu ýerde, ertir nirede boljagyň belli däl – şemalyň haýsy tarapdan ösjegine bagly” diýip pikir edipdi.

- Ynha, Esen aga, çomuýyň niresiniň iýilýäninem öwrendiň. Derman bolsun.
- Taňryýalkasyn. Siziň ýagşylyklaryňyzy yzyna gaýtaryp, üzülüşer ýaly bolmady. Düýäň süýdi, çommuç...
- Derdiňe derman bolsa, üzülüşdigiň, şol, Esen aga. Dogry diýýän dämi, Nurmyrat?

- Hawa-la Mämmet aga. Derman bolar diýib-ä şonça ýol söküp geldik, derman bolsun-da.
- Bolar inşaa. Bu sagadagasy gitdigim çölüň, diňe howasam dermandyr, beýleki zatlary-ha beýlede dursun.

Esen aga içinden edýän pikirlerini nähili daşyna çykaranyňam bilmedi:

- Mämmet aga, göwnüme şu çomuçlar meň üçin gögeren, düýe-de süýdünü meň üçin beren ýaly. Hamala, edil geljegimi bilip, şu çomuç ýerden gögerip çykaýdymyka diýýän.

Çopan Esen agaň näme diýjek bolanyňa düşünmese-de, ýüzugra ony çyny bilen makullady.

- Dagy näme, hemmesi adam üçin...

Nurmyrat Esen agaň ýüreginiň ýukalnyny aňdymy – gürrüňi degişmä öwürdi.

- Hany şol Esen aga üçin gögeren çomuç, Mämmet aga muny gazmasak bolmaýar.

Olar gülşüp, Esen agaň hälki görkezen çomujynyň aşagyny gazmaga başladylar. Ýaşuly olaryň gülküsine ýylgyrdy.

- Diýseňem, Esen agaň aýdýanlarynyň jany bar, how. Meň önümde müňe ýakyn, ýedi-sekiz ýüz goýun bar. Hemmesini özüm bakýan. Daşyndan hemmesem özümki, tut, al-da iýiber. Ýöne beýdip bolanok. İçinde halkyň maly, döwlediiňki, hojalygyňky bar. Men şolaň diňe özüme degişlisini iýip bilýän.

Esen aga gapdalda ýowşan pürlerini iri dodaklary bilen syryp iýýän düýeleri görkezip, pikirini dowam etdi:

- Hol düýelerem ýowşan iýýä, ýylak bilen işi ýok. Diýmek, ýylak düýeler üçin gögermändir. Goýun itiniň-ä asla, ot-çöp bilen işi ýok. Goýunlaň hezil edip otlaýşyna seredip, ýanlarynda selkildäp ýör. Ýogsa, oňam şeýdip, ýumşajyk otlary çirtip iýesi gelýändir.
- Bäh, baryňyz pelsepeçi ekeniňz-aý. Hany, Esen aga, indi haýsy çomuç “Meni iý” diýýär? Şony görkezsene...

Oňa çenli saryja guş üýtgeşik saýrap, sazagyň şahasyna gonan ýaly etdi-de, ýene uçup gitdi.

- Bilbilm-aý?

Mämmet aga Esen agaň bu gepine ýylgyrды.

- Oňa goýun guşy diýerler.
- Birinji gezek görýän. Geçi guşuny bilýäs. Goýun guşam bar eken-ay.
- Olam, Esen aga üçin saýradymyka?

“Çomuççylar” ýene hezil edip gülüşdiler.

“Men çägäň zerresi ýaly kiçijik bolsam, bu zatlar meniň üçin gögermezdi. “Gel, iý, iç” diýip çagyrmazdy. Aslynda, çägäň zerrelerem kiçijik däl, göwnüňe kiçi görünýär...”

Esen aga sowuk çägäni gysymyna dolduryp, “gum sagadyna” meňzedip, eliniň içinden aşak akdyrýardy. Sähel salymda onuň gysymy boşaýardy. Ol gaýtadan goşawujyny dolduryp alsa-da, çäge aýalarynyň arasyndan akyp gidýärdi.

“Biziňki hemişe tersine, uly zatlara kiçijikdir öýdýäris, ownuk zatlaram ulaldýarys...”

Mämmet aga bilen Nurmyrat pikirlerine gümra bolan Esen agadan gyra çekildiler:

- Mämmet aga, men-ä araky eden gürrüňimiziň anygyny eşideýin diýip geldim, çomujam bir bahana. Indiki gelemde çagalaň ejesini alyp geläýjek, toý sähedini, beýlekisini belleşer ýaly?
- Beý, Nurmyrat, sen meni gaty gyssaýaň-aýt. Giň ýeriň adamsynyň gyssabererligi ýokdur.
- Gyssama nirede? Öňki gelip-gidenime iki aý bolup barýa. Çagalaram howlугýar, bellisini aýdaýsa diýýäler. Bir ýyl garaş, bereýin diýseň, oňa-darazy.
- Al-aýt, kyn güne goýduň. Dogrusy, men gep uzaltmaýyn, biz oňaly-ly, Nurmyrat. Çagalaram kän bir göwnäp baranok.
- Hmm.
- Sen neme etme. Özümem şähere barsam, arkaýyn barara öýümiň bolanyny kem göremok, Kakajanam täze ýyl okuwa diýip ugratmakçy. Olam doganynyň öýünde ýatyp-tursa kem däl.
- Meň diýýänimem şo-da...
- Aý, ýok, bolmaýa. Çagalary ynjydasym gelenok. Sen menden aýp görme.
- Hmm. Bor-da. Men-ä ýok diýersiň öýtmändim.
- Nädeýin, ýeke menden çözülyän mesele däl, gynanma, ýazylanynyň üstünden bararsyň.
- Gör-dä. Ökünäýmeseň soň...

- Esen aga, indi men goýunlaň ýanyňa baraýyn. Sizem biraz aýlanyp, çalmara beryberin, tüňçäň çäýy bilen çomuýyň toşabynam iýip görüň. Geçilerem sagarlar, oňam derman süýdi bardyr.

Mämmet aga aralaryndan uzaklaşany bilen Esen aga: “Şu taýda ot ýakyp, biraz oturaýsak näder, Nurmyrat?” – diýdi-de, gury sazaklardan çöpleme çöplemäge başlady. Sähel salymda odun toplandy. Iki kişi sazak oduna çoýunmaga durdular.

- Çopan-a göwnemedi.
- Hä?
- Aý, çagalaryny bahana edýä.
- Be... Ýazylýan däl-dir-dä.
- Ýazylmaz-maý?! Oňa düýe sagýan gerek, geçi çopan gerek. Gyzyny ynýtjak dälmiş. Gyzynyň şu çölden çykyp bilse, armanynyň ýokdugyny bilip durun. Aý, bular diktator-a. Maly bolsa bolýa.
- Edil beýle däl bolaýmasyn.
- Bir käse süýt berdi diýip arkasyny almasana, Esen aga.
- Biri hakynda erbet pikir edip günä galanyňdan, gowy pikir edip ýalňyşanyň ýagşyrakdyr diýlipdir.
- Haý, Esen aga. Seňki hezil, gep otar diýseň...

Ertirlik çäý-suw äbermegiň aldasynda gydyrdanyp ýören Amansoltan eje “Adam içindäkini aýdar. Göwnese “bolýa” diýer, göwnemese, aňdyrar. Biz-ä şu gyza düşmedik” diýip özbaşyna hüňürdeýärdi. Onuň hüňürdüsini özünden başga eşidýänem ýokdy. Dogrusy welin, Amansoltan gyzyny Nurmyratlara bernini kem görenokdy. Oňam asyl sebäbini körpe oglunyň täze ýyl Aşgabatda okamaly boljakdygy, oňa ýaşara öý gerekdigi bilen baglanyşdyrsa-da, Aşgabat diýilen ony ýylba-ýyl özüne çekýärdi. Telewizor diýilýände şäherde her gün bir zadyň gurulýanyny, açylýanyny görýärdi. Çölün welin, şol sarsman oturşydy – başy garly dagam bir – Garagumam. “Bu gyz nirä baranda-da bu göwünaçyklygy bilen hor boljak gyz-a däl. Birbada nemetse-de, soň öwrenşer gider...” Şol wagt aňyrdan ylgap gelen Annagurbanjyk enesiniň edýän pikirlerini dyr-pytrak etdi. Ol ylgawşyny ýazman gelensoň, haş-haş edýärdi:

- Ene, ene, goşgy aýdyp bereýinmi?
- Aýt, köşegim, aýt.

Oglanjyk gaýşaryp, uly iş bitirjek ýaly ýaňy öwrenen goşgusyny aýtmaga durdy:

- Çuňňur guýa daş atsaň,

Çümer gider, eje jan.

Ýat illere gyz berseň,

Ýiter gider, eje jan.

Goşgy gutardy, emma enesinden “berekella” eşdilmeýärdi. Ara dymyşlyk düşmesine geň galan oglanjyk gözüni tegeledi. “Gaýtadan aýdasammykam? Ýa-da ýalňyş aýtdymmykam?” diýip durka enesi özüne geldi.

- Kim öwretdi saňa muny?
- Hatyja. Ýöne atama aýdyp bermeli дәl, diňe saňa aýtmaly.
- Hä, berekella guzym. Ýöne ataňa aýdyp bermegin.
- Hәk-gә. Atama aýtmaly дәl.

Çybanyny ýaran çopanam agyr ädimläp goşa geldi. Gelşine-de aýalynyň oturýan jaýyna bardy.

- Nämäni ataňa aýtmaly дәl?

Ogrulykda tutulan ýaly bolan Annagurbanjyk haraý islәp, enesine seretdi. Amansoltan eje-de birinji gezek aljyrady. Niçigem bolsa, diline gelenini bahana eden boldy, emma çynyny aýtmaýanynyň bildirip duranyny özem duýdy. Onda-da nätsin, bir zat diýmeli:

- Aý, towuklaň iýmini döküpmi-nämemi...
- Hä, şeýlemi?

Oglanjyk zyrlap daşaryk ylgady. Mәmmet aga aýalynyň özüni ýiterini bilmedik boldy:

- Keywany, men-ә Nurmyrada oňaýaly diýdim.
- Özüň bilersiň, kakasy.
- Hmm. Çomujyň toşabynam әber-әý. Ýumurtga-da çak.
- Aýtmasaňam ediler-le...

Gudaçylyga gelen biri, sözi alynmadyk başga biri bolany üçin дәl, näme üçindir, bu aňyrsyna gözýetmeýän ürgün çägelikde Esen agaň gözüne әhli zat ownuk, geçegçi görünýärdi. Bakylyk diýilýäni bir zada meňzetmeli bolsa, onuň göwnüne iňläp ýatan çölden laýyk zat ýokdy. Özüni sowuk çägә goýberen Esen aga oduň ýylysyna nädip irkileninem bilmedi. Onuň uklanynam birbada duýmadyk Nurmyrat alada galdy.

- Üşäýmezd-ä hern-ä? Goşdan içmegi alyp geläýsemmikäm? Aşagyndan üşäýmese... İçmegi getiremde-de, ýazjak bolsam oýanar. Şujagaz ýöränine-de ýadandyr...

Esen agaň gözleri ýumuk bolandanmy, Nurmyradyň göwnüne onuň ýüzi hasam hor, ejiz görüldi.

“Ýaňy, şu çomujam meň üçin gögeren ýaly diýdi welin, bokurdagymyň dolanyny duýmandyryn... Kesel diýlen myrtar zad-ow...”

Nurmyrat egnindäki penjegini çykaryp, Esen agaň üstüne ýapdy. Indi diňe oduň şytyrdysy eşdilýärdi. Başı aladaly pyýada Esen agany oýarmajak bolup, sesini çykarman oda seredip, öz pikirlerine gümra bolup, esli oturdy. Onyň ýadyna gijeki ýyldyzlar düşdi. Çölde olaryň şeýle ýakyna gelýänini, hem ullakan görünýänini hakydasyna getirip: “Şunça ýyl çöle gatnasamam muňa aň etmändirin” diýip haýran galdy. Onuň göz önüne oglankalar tomsuň günü daşarda ýatyşlary geldi.

“Ýedigenem her gije biziň üçin dogardy. Ony synlap doýup bilmezdik. Kakam Ýedigenleriň – ýedi doganlaryň Ülkeriň gyzyny alyp gaçyşyny gürrüň bererdi. “Altynjy ýyldyzyň önünde çala ýyldyraýan ýyldyzy görýäňmi? Şol Ýlkeriň gyzy” dýerdi.

- Honha, ol topbak ýyldyzlaram Ülkeriň atylary, yzlaryndan kowup gelýärler.
- Olar doganlaryň zyndan ýeterlermi?
- Ýetmezler. Ýetmezler, oglum.

Biz doganlar Ýedigen ýyldyzlaryny gowy görerdik. Bir demde ýedi gezek:

Ýedigenim ýedi ýyldyz,

Ýedi gonar, ýedi göçer,

Sanasam sogaby bar.

- diýip sanamaga çalşardyk. Sanap sogap gazanardyk. Men jigilerimden ulurak bolamsoň, köpräk sanardym. Muňa çynym bilen begenerdim, ejeme aýdyp öwünirdim. Ol ýyllar ýasamalyk bize ýatdy. Gülsegem çynymyz bilen gülerdik, aglasagam, öwünsegem...”

Birden Esen aga bir inledi-de, tisinip oýandy.

- Düşürgäýdiňmi?
- Bäh, uklaýdym-maý? Ejem pahyry göräýipdirin... eli kündükli... şol bir bolşy...

Esen aga düýşüni doly gürrüň bermedi. Dogrusy, soranam bolmady. Onuň düýşi welin, göwnüne hakykat ýaly, gäýta, häzirki görýänleri düýşe meňzeýärdi:

Öz-ä şäherde, ssirkde. Bir maýmyny orta çykaryp, adam ýaly oýnadýardylar. Maýmyn top depýärdi, stoluň başyna geçip birzatlar ýazan bolýardy. Ýazanlaryny ýyrtyp, başyny tutup oturýardy. Birdenem, adamy maýmyn edip oýnadýarlar. Adam agaja dyrmaşýardy, maýmyna öýkünip çirkin gygyrýardy. Şahadan-şaha bökýärdi. Bir agajyň şahasynda sallançak uçýardy. Şol wagtam Esen agaň ejesi eli kündükli göründi. Ol sesiniň ýetdiginden ejesine gygyrdy: “Eje, çynlakaýlyk bilen ýasamalygyň arasynda sary-sadylla bolup geçmelimi? Şumy dünýäň manysy?” Segsenden geçen garry elindäki kündüginini ýerde goýdy-da, parahat jogap berdi: “Oglum, sen iki arada elewremän, ýaradylyşyňa laýygyny edibereňde bolmaýarmy?” Ol hasajygyna daýanyp, basgançaklary sanaýan ýaly, ýeke-ýeke basyp barşyna: “Dünýäň manysy Ýaradanyň söýgüsini gazanmak dälmi?!” diýdi. Esen aga ejesine ýokaryk galmaga kömek etjek bolup, elimi uzadany bilen basgançakda hiç kimiň ýokdugyny görüp galypdy, tisginbem oýanypdy.

- Turan bolsak, baraly, Mämmet aga çalmarda garaşýandyr. Üşemediň dälmi?

Çalmaryň bärräginde eneleri otara giden dört-bäş sany körpe köşek gazygynyň daşynda aýlanýardy. Olar adamlary görüp çaga ýaly bozlaşdylar.

- Süýtdeş doganjyklarymyzmy, bular?
- Ýok, emişen doganlarymyz.
- Nurmyrat, hany, olar bilen suratymy alsana...

Mämmet aga çalmarda çomuýyň toşaby bilen çäýy taýýar edip garaşyp oturşyna, köşekler bilen surata düşýän myhmanlaryny ýylgyryp synlaýardy. Hatyja-da gelnejesi bilen çalmaryň arka tarapyndaky alaň aňyrsynda geçileri sagýardy. Annagurbanjygam käsesi elinde, Hatyjaň süýt sagyp bererine garaşýardy.